

Համադգային են եղած, եւ Համադգային ալ կրնան եւ դէտ+ են գործածուել: Բարեբախտաբար միայն այսպիսի բառերէ կազմուած չէ՝ Լուսիննան բառգրքի՝ Հայերէնը . . . :

Այս ընդարձակ բառագիրքը պատկերազարդ եւս է: Բառարան մը պատկերայից տպագրել՝ ստոյգ է, եական կէտ մը չէ, սակայն տնօրանայի է որ պատկերները շատ անգամ՝ տրուած 4—5 տող մեկուսութենէ աւելի կը լուսարանեն բարձր: Սակայն մեծանուն Հեղինակը թող ներէ մեզի փոքրիկ դիտողութիւն մը: Բուսարանական պատկերներէն շատերը կը ներկայացնեն — — — լոյս մը եւ ոչ աւելի ինչ. ուր մենք գիտենք ապա հովապէս, թէ Հեղինակին միայն էր նոյն պատկերով աւելի ծանօթութիւն տալ ներկայացուած բոյսին դասին, կարգին, ցեղին, սեռին, տեսակին ու անհատին կամ բոլորովին զանց առնելու է այսպիսի պատկերները, եւ կամ միայն շատ որոշակի գեղեցկագիծերը գործածելու է: Պատկերազարդ ըլլալն Հարկաւորչ Նոպոլի մը կը ծառայէ, արդ՝ երբ այս որոշ նպատակին չի ծառայեր պատկեր մը, պէտք է անխնայ ի բաց պարտիլէ եւ բառնայ: Բ. Հատորին մէջ աւելի առատ տեսնել կը փափագի այս տողերը գրողը՝ էջ 272ի, 287ի, 457ի, 464ի եւն պէս պատկերներ, որոնք իրենց մեկնողական բացատրութեամբն եւ քաջագիծ յարմարութեամբ անէն տարակոյտ կը փարատեն: Եւ պէտք է ըսել — թիւրիմացութիւնն արգեղելու Համար — թէ այսպիսի եւ նման յարող պատկերներ բազմաթիւ են գրքին մէջ: — — —

Եթէ այս քանի մը կէտերով կրցանք գործին առաւելութիւններուն եւ ծերունի Հեղինակին թափած առատ քրտանց վրայ դարձնել լիմերցողին ուշադրութիւնը, որչափ աւելի յայտնի պիտի ըլլան այս քրտիքներն եթէ նկատուի թէ այսպիսի ընդարձակ, մեծածախս գործ մը չի տպագրուիլի Հայ տպարանի մը մէջ, այլ օտար տպարան մը: Այսպիսի պարագաներու մէջ՝ կրնանք ըսել Ուրեմն թէ, Լուսիննանի բառագիրքն ըստ ամենայնի յարողած գործ մըն է եւ Հասած է՝ Ա. Հատորով իւր նպատակին մէկ մասին՝ «օգտակար ըլլալ Ազգին եւ Հայրենակցաց»: Անհամբեր կը սպասենք Բ եւ վերջին Հատորին, զարգարելու Համար մեր գրասենյաններն այս պատուական երկապարտութեամբ:

Օգտակարութեան գրաւակներն ընդշմարելի տրուած էր մեզի՝ մեր տեսած քանի մը լիմերտերով: Ա. Հատորն Հաստատեց զմեզ մեր Հասանգաման մէջ եւ փափագ մը զարթոյց՝ վաղընդ-

փոյթ ելած տեսնել մամոյր տակէն մամոյրական երկը: Միայն Բ. Հատորը կրնայ այս մեր փափագը գոհացնել:

Կ. Պոլս. Դեկտ. 12. 1900. 4. Գ. ՄԴԻ: Կ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՎՃԻՒՔ ՍԵՔՍՏԵՆՑ

(Հարանայնայն)

Յ.

Սեքստոսի վճույց Հայերէն մտացորդներուն հրատարակութենէն ետքը, զոր ըրինք համեմատութեամբ յոյն բնագրին եւ միւս խմբագրութեանց, կրնայինք Տոն Համաձուտիւ աւարտել մեր ուսումնասիրութիւնը՝ ամփոփելով մեր խօսքը միայն Հայերէնին վրայ, որ մեզի համար կարեւոր ալ է: Սակայն ամբողջութեան համար աւելորդ չէ քանի մը խօսք ըսել նաեւ միւս բնագիրներուն եւ ընդհանրապէս Սեքստոսի անուն կողմ առածներուն հաւաքման մասին: Բայց յոյն բնագրէն միւսներն՝ ինչպէս Համեմատութիւնը ալ ցուցուցին, երկրորդական նշանակութիւն միայն ունին Հայերէնին համար:

Յ.յն բնագիր մինչեւ վերջերս կորուած կը համարուէր կամ՝ որ արեւմաբն: Աճիւններուն շատերն առանձինն անծանօթ էին, յաճախ գտնուելով Առանձնաբար յունական բազմազան հաւաքումներու մէջ, եւ արդէն Գիլգեմայստեր կրնար այսպիսեայ բազմութիւն մը նշանակել: Բայց գործքն իբր ամբողջութիւն գտնել՝ Նշուէրի վերապահուած էր: Արդէն 1880ին գտած էր նոյնը Ատտիկանի մէկ ձեռագրին մէջ (Թիւ 742) որ ԺԻ. դարու գրչուութիւն մըն է: Հրատարակութիւնը յապաղած էր երկու պատճառաւ. նախ որ նոյն Ատտիկանն չափազանց շեղելով Ռուսիկոսէ՝ մտածել կու տար որ լուսագոյն բնագիր մը գտնել պէտք է, եւ երկրորդ՝ որ այսպիսի բնագրի մը գոյութիւնը նոյնպէս ծանօթ էր իրեն: Հանրածանօթ գիտնականն է: Դիւլէն արդէն 1876ին նշանակած էր այսպիսի բնագիր մը Պատմորի մէկ ձեռագրին մէջ (Թ. 263) եւ այն մեծ հնութեամբ Ժ. դարէն: Միայն 1887ին ձեռք ձգելով ատոր ալ մէկ օրինակութիւնը կրնար Նշուէր 1892ին հրատարակել իւր «Առանձուրդը» գրութեան մէջ Սեքստոսի յունարէն բնագիրը՝ յարակից եւ ազգակից առանձնեքսն կղեւաքարոսի եւ Եւագրի:

Երեք մասի բաժնուած այս հրատարակութեան առաջին պրակը կը պարունակէ 451 վճիռ-

1. Gildemeister, p. XXXVIII—XL եւ հարաբանիլ առանձին մէջ: Արդէն մեր ալ նշանակեցինք համեմատականքն Պիւթագորայ, Պորփիրի ի (աւ Մարկիզա), Դեմոփիտայ եւ եւ: Մանրամասնութիւնք մեզի համար աւելորդ են:

2. L. Duchesne, ի թերթին Arch. des miss. scient. III, 3, p. 440 տես եւ Sakkellion, Catal. Bibl. Patm. 1890, p. 129. 2. մտ. Նշուէրի տես:

ներն յունարէն եւ լատիններէն (Ռուփինոսի՝) Տա-
մնաստութեամբ Ասորոյն եւ կարեւոր ծանօթու-
թեանքը, ուստի այնչափ որչափ Ռուփինոս այ-
լ զառաք էր յունարէն եւ թարգմանած: Բայց թէ
Վատիկանեան եւ թէ Պատմոսի ձեւագիրք շատ
աւելի վճիռներ կը պարտական, որոնք թէեւ կը
պակտին Ռուփինոսի ջով, բայց գոնէ մասամբ կան
նաեւ Ասորոյն ջով: Ասորի ինչպէս նաեւ Աղետոր-
քեայ վճիռներն երկրորդ պրակին մէջ Տրատարա-
կաւած են՝ երրորդ Պրակին մնալով Եւագրի վճիռ-
ները:՝

Աչքի կը զարնէ երկու յոյն ձեւագիրներու
իրարմէ բաւական մեծ տարբերութիւնն մանրամաս-
նութեանց մէջ: Ցարքերէ նաեւ առածներու թիւք:
Ռուփինոսի թարգմանած յոյն ձեւագիրք 451 Տառ
ունէր: Արդի երկու յունականք միասին Տառուելով
610 Տառ. բայց բուն այդպիսի ունի միայն Վատի-
կանեայք: Պատմոսիք կը Տասնի բուն մինչեւ 555,
մնացեալէն Տագիւ մէկ երկուքն ունենալով: Իսա-
նակ եւ արդէն ապառ եւ Ատրիսի, որուն մէկ խմբա-
գրութիւնը (Աւ.) ունի 1 — 587 վճիռները Տամա-
սոսուած, միւսն՝ ունի լաւ թարգմանուած՝ 1—
555 վճիռները (Աւ.): Հայերէնը գծաւորաբար շատ
աւելի թերակատար է՝ ինչպէս տեսանք՝ մեր ձեւա-
գրին մէջ, բուն Սեքստոսի վճիռները Տագիւ իբր 200
թուով պահուած ըլլալով:

Աւելի կարեւոր է այն կէտը որ Վատիկանեանը
շատ կը շեղի Ռուփինոսի լատին թարգմանութենէն,
այնպէս որ՝ ինչպէս Էլտեր կը նշանակէ, կրնար մարդ
յոսաստարի երբ վերականգնել ուղէր Ռուփինոսի
գործածած յունարէնը. փոխադարձաբար Պատմո-
սիքը բոլորովին կը նոյնանայ Ռուփինոսի Տեւ, մին-
չեւ անգամ անոր սխալ ընթերցումները կարծեա
թարգմանած է Ռուփինոս ճշգրտ. իսկ Ատրիսի ընդ-
ձայրութի՛ն որչափ կրնայ կերպարանութիւն Տա-
մասուի, աւելի Տեսեւեան վերջուպէս Վատիկանա-
նին: Հայերէնը Տառ այլ՝ ինչպէս մեր Տամնաստու-
թիւնքը յուցուցին՝ միտարան է ամենամեծ մասամբ
Պատմոսի ձեւագրին, միայն տեղ տեղ Վատիկա-
նեանին Տեսեւելով, շատ աւելի քիչ տեղ Ասորս-
կանին ընթերցումներն Տաստատելով:

Վճիռներս խորագրի ունին միայն Պատմոսի
ձեւագրին մէջ՝ Σέξτο γυνῶμαι (Վաւածք, կամ
Վճիռք, Սեքստոսի): Վատիկանեանը խորագիր
չունի: Աւելի մանրամասնութիւնքն կը թարգմտէ:

Լատինական խմբագրութիւնը կամ Ռուփինոսի
թարգմանութիւնը մինչեւ վերջին ժամանակներս
միակն էր որ Սեքստոսի առածներուն Տառատարիմ
ներկայացուցիչը կրնար Տամարուի: Եւ այս էր ար-
դեամբք միակ ծանօթութի՛ն մինչեւ Ասորոյն ծանօ-
թանալն որ սակայն իւր պատասխանէ պատճառաւ
չէր կրնար Տամնաստուի լատինականին Տեւ: Ի
սկզբանք վեր յառնա կարգացուած եւ սիրուած
գիրք մ'եղած է, եւ ըստ այժմ՝ անթիւ անգամ
տպագրուած: Գիլղեմայոստեր կրնար յիշել իբր 28

Տրատարակութիւններ լատինական ընագրին, որոնց
ամենահինն է Աբասմիոսինն արդէն 1502ին:՝
Բայց ի Գալէտոսի Տրատարակութիւնէն՝ յիշելու է
նորերէն Օրթլիի եւ Մուլլախի Տանրածանօթ Տառ-
արաններն: եւ նմաններ, որոնց մասին առիթ ու-
նեցանք ուրիշ անգամ այ խօսելու, երբ նման գրու-
թեան մը Սեկունդոսի վճիռներուն՝ քննութեամբ
կը զբաղենք:՝

Լատիններէն ընագրին ընտրելագոյն Տրատա-
րակութիւնն եւ ընդՏանրապա Աբասմիոսի Տեւոց
ամենայն կերպով ինամեայ ուսումնասիրութիւնն
ըլաւ. Յովհ. Գիլղեմայոստեր, իւր գործոյն մէջ աւ-
փոփելով Ռուփինոսի ընագրին Տեւ Ատրի կրկին
խմբագրութիւնքն ու յունականին մնացորդները:՝
Լատիններէն Տրատարակութիւնն է Տառ բազմութիւն
ձեւագիրներու՝ որոնց սմալք մեծ Տեւութիւն ունին,
եւ ոչ նուազ բազմութիւն Տեւն մտպարութեանց
Տամնաստութեամբ, առարկանները լատիներէնի
թարգմանած ամբողջութեամբ, յունական Տատա-
կոտարքն եւ Տամնաստականքն իրենց տեղը զետե-
պուած, իսկ ամբողջ գործը ճոխացած ընդարձակ
ներածութեամբ որ Սեքստոսի վճիռց մասին ամեն
տեղեկութիւն կը պարտանկէ: Բայցորին լեակա-
տար ըլլալու՝ կը պակտի միայն յունարէնն ու Տայ-
երէնք. առաջինն այն ժամանակ բոլորովին անգիտա-
կեր, վերջինը կրնա՞ք բռն ոչ նուազ՝ ցանցառ
պատասխանով գրչագրաց մէջ, այնպէս որ զարմանք
չէ թէ Գիլղեմայոստեր՝ որ Տայկական իրաց ալ
անՏեւուտ Տեւ՝ բոլորովին անբանօթ մնացած է:

Երկու խմբագրութեամբ՝ կայ՝ կրնայ բառիլ՝
լատինականն այ, այլիքն՝ այն գոր կը Տրատարա-
կին Գալէտ, Օրթլի, Մուլլախի եւս՝ բաւական տար-
բեր է անկէ՝ զոր ունին Տեւոցոյն տպագիրները: Եւ
աւելի եւս Տեւոցոյն ձեւագրիրները: Բայց այս տար-
բերութեանց մեծ մասն լեզուական է, այսինքն՝
առաջինն աւելի լատին լեզուի նըստութեանց Տա-
մնաստն ունի ունի ըստ վերջինը: Գիլղեմայոստեր
քննելով այս ամէն կէտերը (p. III ff.) կը Տասնի
այն եղականութեան որ առաջին ձեւն ունեցող

1. 8th Gildem. p. LI-LII. Ասոնց իբր 14 Տառք
անձամբ Տամնաստ է նոյն գիտնականն եւ իւր քաջանկերին
կույ ընդարձակ տեղեկութիւններ կու տայ ներածութեան
մէջ. արարե Տոս երկրորդիւ աւելորդ կը Տամարիք:

2. Sexti Pythagorei Sententiae in Latinum a Rufino
versae et Xysto Romano Ecclesiae Episcopo falso
attributae, ed. Th. Gale. Cantabrig. 1671. — Fab-
ricius, Bibl. Gr. ed. Harlez, I, 874 եւ ուրիշներ:

3. Opuscula Graecorum veterum sententiosa et
moralia etc. 1 (Lips. 1819) p. 247-268. — Fragmenta Philo-
sophorum Graecorum, ed. Fr. G. A. Mullachius (Parisiiis
1806) I, 528-531. — Sentences de Sextius, philosophe
Pythagorien, traduites en français etc. par le Cte C. P.
de Laesteyrie. Paris 1843, 80 pp. 304, եւ նաւաններ:
4. 8th Մատ. Մարտիսի սուսեան, II, 166-172:

5. Sexti Sententiarum recensiones Latinam, Grae-
cam, Syriacas coniunctim exhibuit Joannes Gildem-
meister. Bonnæ 1873, 80 pp. LVI+109.

6. Իւր գրուածքը խորեմաջուց եւ կը լինիմենեայ փո-
փոխ աղերսին մասին յիշած ենք ուրիշ տեղ մը, տես Պի-
տաՏեմախի թիւրք Ստոյն - կազմութիւններէն (Աղերսու, 1892)
էջ 45 եւս:

1. lb. Pars II. Sexti sent. app. cent. 452-610 et
Clitarchi Epitome (pp. XIX-XLIII.)
2. lb. p. XLV-LIV: Evagrii Pontici sententiae ab
Ant. Elter editae. (Bonnæ 1893.)

բուր սուպարք կախումն ունին Հիլեոսիոսի Տրուարակութեան (կողմնա 1684)։ Ներածութեան ընդարձակ մէջ մտքը կը կառնէ այս անկողնաբանութեանց քննութիւնը մի առ մի, բայց աւելի մեծապէս՝ (p. XIV ff.) բազմութիւն ձեռագրաց ուսումնասիրութիւնը զարմեց կրցած է գործածել։

Հնադարին ձեռագրին է՝ Սյամազեանն (Salmasianus) կողմնաբ, Պարսիկ մասնադարանին Թ. 10318, որ Թղ. 212—218 կան վճիռք «Սեքստոսի (Syxti) եպիսկոպոսի եւ փիլիսոփայի» 2-ուագիրս (A) շատ մեծ յարգ ունի անսով որ ամենամեծ հնութիւնն ունի բուր միտ ձեռագրերն են՝ Է. կամ Ը. զարու գրչութիւնն ըլլալով. բայց նաեւ ասով թերի ու ծայրաբար ունի վճիռները՝ ամբողջին իր երրորդ մտքը, առանց Ռուսիոսի յառաջարկականին կամ ընծայականին։ Արդէն Բուսոսոսը գործածած էր զայս Սեքստոսի սովորական Տրուարակութեանց ընթերցուածներն ուղղելու համար։ Հնութեամբ մերձեւած է նաեւ երկրորդը (Q) նոյնպէս Պարսիկ մէջ ձեռագրեր (cod. lat. 2676, Թղ. 123—26), այս ալ խորագիր ունենալով՝ «վճիռք Սեքստոսի՝ զոր Հռովմայեցիք Քսենոսս կուին, եպիսկոպոս քաղաքին Հռովմայ եւ մարտիրոսի, ի յունականին թարգմանեալք ի լատինական բարբառ.։» Արդէն Ժ. զարեւ է երրորդը (W) Վիւրցբուրգի մէջ ձեռագրերը, ԺԱ զարեւ Պարսիկ երկուքն (O, P) եւ երրորդ մը Վիեննայի (V), յարտը զարեւն միտն ներք, զարմեց մի առ մի յիշել շնոր կրտսը, եւ մեր նպատակն էլ զուրս եւ՝ Նշանակներ միայն որ ձեռագրիցն երկու խումբը կը կազմեն, մին՝ երկու հնագոյնքն (AQ) որ ընտրելապէս է, եւ երկրորդ միտ բուր ձեռագրերն (15 հատ թուով, ընդարձակ անք p. XXV ff.) բայց ջանի որ առաջինը հազու մաս մը միայն պահած է վճռոցը, միայն 173 հատ, մնացեալ վճիռներուն Տրուարակութեանը պէտք էր ընել երկրորդ խմբին համաստի։

Լատինական ամեն խմբագրութեանցս վերնագիրը միակերպ է որչափ ալ ուղղագրական ձեռքերով իրարմէ խտորին. ամենքն ալ կ'ընծայեն Քսենոսոսի կամ Սեքստոսի քահանայապետին Հռովմայ, ուստի իբր զուս քրիստոնէական գրուածք մը կը ներկայացնեն, գունէ յայտն Սամամայի ըլլալով՝ ստորական խմբագրութեանն։ Այլապէս ալ կարելի չէր։ Վասն զի թարգմանիչը Ռուսիոսոս՝ իբր թարգմանութեան սկիզբը կցած էր ընծայական մ'ուր իւր փոխադրութեան պատճառը կը բացատրէ, յայտնապէս Քսենոսոսի Հռովմայ Տայրապետի վերագրելով զայն։ Այս ընծայականը կը տեսնենք քիչ մ'ետքն, երբ առիթ ունենանք յիշելու գրքին յարուցած վճիռքը՝ արեւմտեան Ս. Հարց երկու նշանաւորներուն գրութեանց մէջ։

Արդէն ալ Ռուսիոսոսի թարգմանութիւնն ուղղակի կապ չունենայ Տայրեղին հետ, չէիք կրնար բուրովին անտես ընել նաեւ անսով որ իբր թարգմանութիւն շատ մեծ հնութիւնն ունի եւ

այնպիսի բնագիր մը կը ներկայացնէ, որուն հետ Պատմոսի յունականն եւ հայերէնին սկզբնագիր օրինակը մէկ խումբը կը կազմեն։ Մանրամասնութեանց մէջ շնոր մտերի, կարեւորները նշանակած ըլլալով մեր Տրուարակութեան կից համեմատութեանց մէջ։

Ատորմով բնագիրը կամ բուն բնագիրները շատ զարմանալի վիճակ մ'ունին, նաեւ երեւոյց արտաբնոյն, յորհուածութեամբը, մասանց ու վճռոց դասաւորութեամբն, թողով նաեւ ներքին արժէքն, Վասն զի այս կողմանէ այնչափ եւ այնպիսի արժէք ունին, որչափ եւ որպիսի են ստորական թարգմանութեանց մեծ մտքը, լիկ ապտ փոխադրութիւններ, ոչ ճշգրիտ թարգմանութիւններ, յաճախ նոր խմբագրուած՝ յաւելուածներով եւ պէտպէս այլալուծեամբ։ Սեքստոս ու տարբեր վիճակ մը չունին, եւ ասով է որ շատ աւելի նուազ է այն օգուտը զոր կրնայիք սպասել այնպիսի հնութեամբ թարգմանութեանէ մ'եւ այնպիսի հին ձեռագրերէն։ Վասն զի Լեւոնոսի եօթն ձեռագրիւններն երկուքն արդէն Ջ. զարու կէսն են, միտն ներք Է., Թ., Ժ. եւ ԺԱ. զարեւն, ուստի հնութեամբ ստուերի պատկառելի։ Ճիշդ այս եօթն ձեռագրաց Տամեմա Տրուարակեց զանոնք Տըշա-կուտը գիտնականն Լագարդ իւր «Ստրական Անտիպք» Տրուարակութեան մէջ։

Հասնելապայցածը բուն երկու խմբագրութիւնն է (Ա. 1—3), արտաբնի կարգաւն երեք մտի բաժնուած, իւրաքանչիւրն ալ այլեւայլ յաւելուածներով։ Ըստ փիլոսոփայտեան՝ որ Լագարդի Տրուարակեան ամբողջովին լատինեղենի փոխադրելով՝ առած է իւր գրոց մէջ եւ լատինականին ներքեւ զետեղած պատշաճ կարգաւն եւ ամբողջն ուսումնասիրած, այս երեք մտերիք պէտք է բաժնել հետեւեալ կերպով։ Առաջինը սկիզբը գրուած եւ ալ խորագրով է՝ Բանք ընտրեալք սրբայն Քսենոսոսի եպիսկոպոսին Հռովմայ, (Լագարդ, էջ 1 և 2) ու նենայով 131 վճիռներ ընտրածք, այնպէս՝ ինչպէս է վերոյիշեալ լատինական A հնագոյն ձեռագրեր։ Բայց հաս կը կրտսի երկու յաւելուածներ՝ այլեւայլ վճիռներով։ Երկրորդ մտքը (Լագ. էջ 10, առջ 23 — էջ 30) նոյնպէս եւ աւելի եւս բազմակերպ հաւաքածոյ մըն է, ամբողջն ունենալով իբր խորագիր «Երկրորդ սրբայն Քսենոսոսի» կամ «Նարին սրբայ Քսենոսոսի», ըստ հնագոյն ձեռագրաց։ Նախ կը գտնուի (Լագ. 10, 23—25, 12) ամբողջ Տըշ-

1 Հմմտ. Gildem. p. XXX ff.
 2 Ստրական թարգմանութեանց եւ անոնց այս յարկութեանց մասին տես Բիսելի գրքոյնիկ Վորեմ Ryssel, über den textkritischen Wert der syr. Uebersetzungen griech. Klassiker, 1880 եւ 1881. եւ նման գործեր Մերքիսի եւ Մարգարիտի։
 3 Մեծ մասն ունի (Լագ. 1—25) Բրիտ. Թանգ. Թ. 17188 (Թ. զարեւ, Wright, Catal. II, 777.) առաջին մտքը (Լագ. 1—9, 11) ունի Թ. 17166՝ Ջ. զարեւ ձեռագրեր մը. (Wright, II, 659) եւ այսպէս միաները. անո թայնն եւ Gildem. p. XXX. Նոյնպիսի կազմութեամբ եւ նաեւ Պարսկականի ձեռագրեր մը ԺԳ. զարեւն՝ Ass. B. O. I, 429.
 4 Lagarde, Analecta Syriaca, Lips. 1858. 8° pp. XX+208. Սեքստոս՝ p. 1—31:

1 Boissonade, Anecdota Graeca etc. I, 125. — Բազմութիւն ուրիշ գրութիւններ ձեռագրացս եւ յարկեացս մասն անս փիլոսոփայտեան գործոյն մէջ իւր քաղաքի ու սեղան։

ստոր՝ որչափ որ ուներ Պուփինոս ալ, սկզբէն մինչեւ վերջ, քանի մը բան միայն ի բաց առեալ եւ ջանի մը վճիռներու տեղափոխութեամբն՝ որ անշուք սկզբագրին թերթերուն խառնուելովն եղած է (Տմն. 1ւագ. 26, 15—28, 7): Ասոր ալ վերջն երկու յաւելումն կայ՝ այլեւայլ վճիռներով: Երրորդ մասն երկու շարք է վերջ վճիռներոյ, որոնց առաջինը (1ւագ. 30, 10—31, 1) հրատարակած է 1ւագարք Թ. եւ ԺԱ. գարուք երկու ձեռագիրներէն, եւ կը պակի Ջ. գարուք եւ հնագոյն ձեռագրաց մէկն է. որ նշանաւոր կէտ մըն է՝ ԺԱ. գարուք ուրիշ ձեռագիր մը ի վերջը խորագրի տեղեկութիւն մը կը կցէ այս վճռոց՝ յայտնելով որ ուրիշ հեղինակն է մին եւն եւ յետոյ առնուած: Երրորդ շարքը (1ւագ. 31, 1—10) ըստ Գիլգեմաշուտերի կ'երեւայ թէ երկրորդ մասին յաւելուածոց մէկ կտորն ըլլալու է:

Ինչպէս կը տեսնուի՝ ամբողջ հաւաքածոյն բաւական խառնակ բան մըն է: Սակայն, ինչպէս կը նշանակէ յիշեալ գիտնականը (p. XXXII ff.) յայտնի կը տեսնուի որ երկու հոգի, եւ այն՝ մեկը միւսէն անկախ՝ այնչափովն Սեքստոսի վճիռներն ստորերէնն փոխադրելու. որոնց մին՝ ինչպէս առկայէ միայն խորագիրն ալ կը ցուցնէ («Բանք ընդեւսն կամ՝ ընդունեմ»), միայն ընտրելու եւ Ժալկաբաղ ընկելու դիտարութիւնն ունէր, երկրորդը՝ բուն թարգմանելու ամբողջը. կամ մին թարգմանած է եւ միւսն անկէ հասցնողը կազմած: Սակայն երրորդ մ'այս երկու զատ գործերը խառնակած ըլլալու է՝ միեւնոյն գործոյն ամբողջութիւնն համարելով կամ նոյն գործքին երկու զատ զատ մտեր, եւ այսպէս քովէ քով բերած է, ամբողջ երկրորդ հաւաքումն ալ խորագրին մէջ՝ երկուրդս գիրք անուանելով: Ջորջը եւ իցէ այս խառնակ վիճակը հաճելի երեւցած է եւ յապախ կարգացուած, ինչպէս կը վկայեն ընդմեջ իւզարակաւեցի հետեւի թարգմանութիւնն որոնք միեւնոյն նախատիպ օրինակէ մըն են, թէ եւ. ոչ բուն ուղղակի սկզբագրէն, ինչպէս ազուազուութիւնը կը ցուցնեն:

Երբեւ թարգմանիչ երկու ասորիներն ալ «մեծ գոյութեան մ'արժանի չեն», ոչ միայն ստով որ թարգմանելու ատեն ամենեւին հոգ տարած չեն ճշգրտութեան, եւ ոչ դիտարութիւնն ունեցած հաւատարիմ փոխադրիչ ըլլալու: Ջուս իմաստն առած

սովորաբար՝ աշխատած են իմաստնալից եւ խրատական խօսքեր առլ իրենց ընթերցողաց առջեւ, ծայրէ ծայր քրիստոնէական դաւանով, աւելցրելով յաճախ խօսքեր Ս. Գրոց եւ նմաննոր. այնպէս որ յաճախ դժուարին է որոշել թէ որ վճռոն յոյն եւ այլ բնագրաց որոնք իջ համապատասխանէ: Սակայն շատ բան ալ ինչ ազուազուութիւնն է միայն, ըլլայ ստորոյն ըլլայ իրեն յոյն բնագրին:

Ասորակախին մասին եղած այլեւայլ ուրիշ քննուի նմաները գժտարարար այժմ առեւանգ չուներիմ: Առտոյ գրութեանց որ ընդհանրապէս Սեքստոսի գործոյն մասին է, այնչափ գոյութիւն չի գտնել գիտնականներէն, եւ արդէն բաւական հինն է՝ Բաղձակէ եր Ա. Բիսէլի գրութեան ունենալ, որ շատ ժամանակ չէ լոյս տեսած է, եւ որ՝ երկնագրելով նշանաւոր ասորագետին միւս գործերէն ալ՝ կարեւոր կէտեր կրնար պարունակել եւ աւելի լուսաւորութիւն առլ շատ բանի: Սակայն ուղղակի ասորի բնագրին մասին ըլլալով գործը՝ գունէ մեզի համար երկրորդական նշանակութիւն ունենալու է միայն, քանի որ՝ ինչպէս Համեմատութեանց մէջ տեսնուք Տայերիցը շուրի ուղղակի կայս մը Ստորոյն հետ: Շատ ցանցաւու են դէպքեր՝ երբ Տայերիցն ասորերէնին համեմատիչ շեղելով բոլոր միւսներէն, հազիւ մէկ երկու տեղ միայն: Ասոնք եւ բազմաթիւ ուրիշ մանրամասնութիւնքն արդէն յիշեցինք Համեմատութեանց մէջ: Է. Ց.

(Շարունակելի:)

Թ Ղ Բ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

“ԲԱՐԱՆԱՆԱԿ ԱՅՑԻ ՀԵՏԵՆԸՆԸՆԵՐԻ՞՞”

ԱՂԳԵՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Նամակ ԹԻՒՍԻՍԻՅ:)

Այժմանայստիւն Նայր Խոյսագիր. Այս օրերս՝ քաղաքիցս բացալով լինելու ժամանակ, մեր ամէն ազնիւ ու ըստի գործերի «ստաղադիմութեան», նախանձախնդիր՝ օրգան, «Մշակը» ամիս 10ին իւր 190^ր համարում, ըստ «աւանդական» սովորութեան, բնահաճել է դարձեալ պատուել ինձ իւր յիշողութիւններով, որ թարգմանի յիշցնելով, առատօրէն թփակելով իւր բարենախառն զգացումներն ջրախառն մաղչը «Ամսօրնայ Հանդիսիդ», 9—10^ր թուի մէջ լոյս տեսած յօդուածիս առթիւ. յօդուած, որ այս դէպքում ժողովրդական առածի «վերցրած փայտի», սանս նմանուեցաւ...

1 M. Ott, Sprüche des Philosophen Sextus, Ի դրոս «Rothweill» III, 1863, pp. 1 ff. Գիլգեմաշուտեր գրութեան չի խօսիր այս գրութեան նկատմամբ. (տես p. IV, XXXIV—V.)
 2 V. Rysse, Die syrische Uebersetzung der Sektussentenzen, Ի թերթի Zeitschrift f. wiss. Theol. XXXVIII (1895) p. 617—30, XXXIV, 568—624, եւ ասանմէջինս:
 3 Տես «Հանդէս Ամս», 1900, Թ. 9—10 օրերու. հոյսերմ. երես 284:

1 Gildem. p. XXXII մտադիր կ'ընէ որ ստեղծ կրնային առնուած ըլլալ այն գրքերն որ Ստորոց քով կը շէնին քսեստոսի ստուար. եւ կը յիշէ հետեւեւեւները. Երգիտու իւր Գրոց ցակիտի մէջ քսեստոսի կ'ընծայէ Գիրք՝ Սերգաղ Ատուհոյ, — Բրիտ. Թածք. Թ. 12155՝ Թ. ցարու ձեռագիր մը (Wright, 935) ունի քաղաքաւորներ ի Գիլգեմաշ գիտնողի, զոր գրեալ զնոցան որ հնամասն ու ասնել ցանկան, բայց ոչ ասանի՝ զոր ասանի, եւ յորում մինքն քան զնոցան՝ որ կամօյն ժողովուրդու լինելն: Ահմայ կը յիշեցնէ այս «Թուլթ քսեստոսայ» էփոսածի Մարք Յուսեփ Թ. 1686 ձեռագրին նման խորագրով կտորը՝ «Թուլթ քսեստոսի զգարնի խորագրու մը կարեւորացնէ, զոր վերջ յիշցնիր ստեղծ որով կարեւորու է ինչ բան է այն: — Բրիտ. Թածք. Թ. 14612 ձեռագիրը, որ Ջ. կամ Է. ցարեն է (Wright, p. 687) ունի վճիռներ քսեստոսի «Վարդապետութեան» Գրքէն: Աշքի կը զարնէ այն պարագան որ յիշչ այսպէս կամ «Իբրաւ Արագադիտութեան» է նաեւ հայերէնին խորագիրը՝ ինչպէս տեսաւք: